

A MAGYARORSZÁGI ROMÁK RÖVID TÖRTÉNETE

A kezdetektől a XVIII. századig

Ma már nem vitatott, hogy a cigányság Észak-Indiából származó europid nép, melynek nyelve az indiai nyelvektől az időszámításunk szerinti első évezred fordulóján különülhetett el.

A bizánci birodalom évszázadokig befogadta a cigány törzseket, melyek feltehetően a török hódítás elől húzódtak előbb Dél-Kelet-Európába a XIV. század elején, majd a XV. századra a Kárpát-medencén átvándorolva érték el Nyugat-Európa határait. A cigányság eredetéről vallott korábbi egzotikus elképzelések, pl.: az egyiptomi, , mára megdőltek. Az egyiptomi eredettételezést számos nyelv a romák elnevezésében is megörökítette (gypsy). Hazánkban a legelterjedtebb megnevezésük a latin cingarus és német Zigeuner szóhasználat nyomán a cigány. Ők magukat romának nevezik. Vándorlásaik során kumpániákban (kumpania=közösség) éltek, melyek a közös vállalkozásokra és a javak közösségi tulajdonára épültek.

Az első nagyobb roma csoportok XV. sz-ban bukkantak fel Erdélyben. Innen Nyugat-Európa felé vándoroltak.

A cigányellenes intézkedések szinte azonnal elkezdődtek egész Európában: erőszakkal akarták elűzni őket. Akasztással, testcsontkítással, veréssel fenyegették a romákat pusztá jelenlétükért; fegyverrel, katonai karhatalommal igyekeztek kiszorítani őket az államhatalmak saját területükről. Ugyanis a polgárosodó társadalom rendezettségével, az adóztatás szervezett rendjével azonnal összeütközésbe került a cigány társadalom. A vándorló csoportok ellenőrizhetetlensége elviselhetetlen volt a pontos nyilvántartásokra épülő állam számára; vándor háziiparuk beilleszthetetlen a kapitalizálódó tömegtermelés szerkezetébe; mindennapi létfenntartásukhoz igénybe vett eszközeik összeegyeztethetetlenek a tulajdon szentségére épülő polgári társadalom értékrendjével, különleges vallási hiedelmeik és rítusai elfogadhatatlanok az akkor még monopolhelyzetben lévő katolikus egyház számára. Többségüknek a kiút a visszakanyarodás volt Közép-Európa irányába.

A keleti irányból újonnan beáramló és az Európa nyugati fertályáról visszafelé vándorló cigány közösségek a Kárpát-medencében leltek végső otthonra. A politikai és gazdasági viszonyok számukra itt sokkal kedvezőbbek voltak.

Magyarország három darabba szakadt, a török háborúk állandósultával harcterré vált. A hullámzó népeesség egyéb csoportjai között egyáltalán nem volt föltűnő a cigány kumpánia. A romákkal szemben sem a politika, sem a lakosság nem fogalmazott meg olyan elvárásokat, melyek szokásaik feladására kényszerítették volna őket. Sőt, az egyszerű egymás mellett élésnél jóval több alakult itt ki: a roma kumpániák postaszolgálatot láttak el, információt szállítottak; kémkedtek a magyar hadvezetés számára; cigány iparosok fegyverművesként részt vettek a hadsereg ellátásában (Lásd: Gárdonyi Géza: Egri csillagok - Sárközy, a cigány!!!), kéziiparuk a nyugatinál jóval fejletlenebb céhes termelés kiegészítő részévé vált, s a falusi igények azon részét elégítette ki, amelyek nem számíthattak a céhek termékeire. Alkalmanként vendégmunkásokként alkalmazták a romákat uradalmakban és városokban. Feljegyzések szerint vasmunkák, láncok, bilincsek készítése volt a feladatuk, várostakarításra, szépitésre invitálták őket, de ha kellett, hóhérmunkát is vállaltak. A cigányság legjellemzőbb foglalkozásaként számon tartott zenélés is hódító útjára indult: néhány évszázad múltán cigányzenekarok húzták a talpalávalót az országgyűlések multságaitól a földesúri kúriák vígalmáiig.

A Kárpát-medence tehát a XVI. századra a cigányság otthonává vált. Ezt a helyzetet később véglegesítette a Habsburgok cigányügyi politikája, amely lezárta az örökös tartományok

határait a bevándorolni kívánó cigány karavánok előtt. Míg tehát Magyarországra folyamatosan áramolhattak be, továbbvándorlásukat megakadályozták.

A cigány létforma a XVI-XVII. század Magyarországon nem került alapvető konfliktusba a fennálló társadalmi viszonyokkal, a cigány társadalom egésze nem kényszerült sem szokásai és értékrendje feladására, sem pedig az ország területének elhagyására. A hatalom a cigányság autonómiáját részben direkt formában biztosította (oltalomlevelek, privilégiumok), részben pedig hallgatólagosan tudomásul vette. A magyar társadalom nem követelte meg asszimilációját. E sajátos együttélés tartósította a cigány szokásrendet, melyet annak fejében tarthattak fenn, hogy többé-kevésbé tiszteletben tartották környezetük szabályait.

A 16 - 17. században az ún. menlevelek tették lehetővé számukra, hogy a cigányság mintegy külön történelmet élhetett a magyaron belül. Mozgásukat nem akadályozták, nem erőltették a beilleszkedésüket, identitásukat szabadon élhették meg. Életről való gondolkodásuk, közösségi szokásaik akadálytalanul hagyományozódhatott tovább a fiatalabb nemzedékre. A török hódoltság ideje alatt a magyarok oldalán vettek részt a harcokban, főleg, mint fegyverkészítők és fegyverjavítók, de mindezek mellett a nagy távolságokat bejáró karavánok is fontos szolgálatokat tettek a végvárok közötti hírek, üzenetek közvetítésével

A XVIII-XIX. század

A török kiűzése után, XVIII. század elejétől azonban megváltozott a helyzet.

A 17 - 18. században bizonyos csoportjaik letelepedtek, szokásaikat, hagyományait részben megtartották. A letelepedett cigányokra a városok-falvak lakóinak igényeit kielégítő foglalkozások (zenész, kovács, borbély, stb.) voltak jellemzőek.

A lakosságnak a kóbor cigányok által kiváltott ellenszenvé miatt születtek meg a cigányok letelepítésére vonatkozó rendelkezések.

Az abszolút hatalom számára, amely rendezni kezdte a társadalmat, közbiztonságot teremtett, újjászervezte a termelést, s nem kevésbé az adóztatást, egyszerre szembeütnővé váltak a roma kumpániák. Egyre elfogadhatatlanabbá vált szokásrendjük, a társadalomba való betagozhatatlanságuk. Az abszolút adminisztráció jogszabályokat bocsátott ki s gondoskodott végrehajtásukról. A cigány életvitel lerombolását hirdették meg. A kormányzat szerint a vándorlás meggátlása biztosíthatná a nyilvántartható, adózó népességet, a termelő életforma megélhetést biztosíthatna, s csökkentené a tulajdoni villongásokat jobbágyok és cigányok között, a hagyományos roma közösségek szétzúzása pedig lehetőséget adna a cigány szokásrend felszámolására, a beilleszkedés zökkenőmentes lebonyolítására.

A 18. század közepén Mária Terézia és II. József felvilágosult abszolutizmusa az alábbi módon próbált meg kísérletet tenni a kérdés megoldására: Alapelvük kiinduló pontja szerint minden ember egyenlő, következésképp úgy kell megoldani a problémát, hogy a többségi társadalom tagjaihoz hasonlóan engedelmes alattvalókká kell átnevelni a cigányság tagjait is. Mária Terézia rendeletben tiltotta meg a cigány népnév használatát, helyette az „új – parasztot” , „új - magyart” tette kötelezővé

Letelepítésükre is Mária Terézia tett kísérletet, de nem sok sikerrel. A hatóságok elkobozták szekerüket, bevonták útlevelüket; széttelepítették a kumpániákat, sőt nem ritkán családokat is; a cigány gyermekeket családjuktól elszakítva távoli vidékre adták ki nevelőszülőkhöz, hogy jó parasztembert faragjanak belőlük. Elvették lovaikat, magyar parasztgúnyába bújtatták a kormányzati rendelkezés szerint „új embernek” titulálandó cigányokat.

Ezzel, bármennyire is igaza volt az abszolút államnak, amikor egy anakronisztikus szokásrendet akart felszámolni, elmérgesítette a helyzetet. Az abszolutizmusnak az erőltetett asszimiláció érdekében végrehajtott durva támadása a cigány életstílus és társadalmi szerkezet ellen sajnálatos következménnyel járt. A telepítési akciók többek között kiváltották a roma közösségek ellenállását; ellenkező reakciót eredményezett: a letelepített romák megszöktek, az átmenetileg széthullott kumpániák, családok, ha hiányosan is, újra összeálltak, az újonnan érintettek pedig menekültek az intézkedések elől. A romák társadalmi beillesztése helyett szembefordításukat érte el a politika. A cigány közösségek ahelyett, hogy a legfelsőbb elképzeléseknek megfelelően oszlásnak indultak volna, éppen ellenkezőleg: megerősödtek. Az üldözött romák az ősi keretek, ősi szokások közé menekültek. Az a népesség, mely eddig csak kibújt a szabályozás alól, most konfrontált vele.

Ráadásul a helyenként a jobbágy- vagy zsellérmunkát végző cigány családok elűzése, szétzilálása is megtörtént, hiszen egy kalap alá vették őket a vándorló cigányokkal. A jogi rendezés végül cigányellenes kampányba fordult. Nem telt bele sok idő, s az előítéletes gondolkodás vált jellemzővé a társadalomban. Nyilván tévedés volna ezt kizárólag az állami politika rovására írni, hiszen voltak negatív tapasztalatok a jobbágytársadalom és a vándorló cigány népesség között. Ráadásul ez idő tájt újabb, a magyar elvárásokat, nyelvet, magyar szokásokat és jogszabályokat egyáltalán nem ismerő cigány bevándorlási hullám söpört végig az országon, mely kedvezett az előítéletek kiszélesedésének.

A felvilágosult uralkodók kísérletei nem jártak tehát sikerrel.

Ezután a XIX. századig a roma népesség beilleszkedésének megoldása háttérbe szorult.

A polgári társadalom „megörökölte” a cigány problémát, vagyis egyfelől a kóborló roma népesség és a társadalom közötti feszültségek rendezetlen halmazát és a korábban kifejlődött előítéletes gondolkodást.

A XIX. században az összeírások szerint a roma társadalom majd kilencven százaléka megtelepedett, házakban élt, s legalább az év bizonyos szakaszában állandó lakóhelyén volt fellelhető. Az állam számára a cigánykérdés tehát némiképp egyszerűsödött. Így csak a 250-300 000 főre tett lakosság tíz százaléka jelentett adminisztrációs problémát: az ún. kóbor cigányok ügye.

A gazdaság fejlődése kijelölte a cigányság helyét a társadalmi rétegek ranglétráján: bizonyos szolgáltatások tekintetében, főleg vidéken továbbra is találtak munkát. A lehetőség azonban a korábbinál jóval szűkebb, területileg szétszórta volt, „utána kellett menni” a munkának. Ez pedig a munkavállaló cigányokat egy újfajta sajátos vándorlásra készítette: az állandó lakóhelyről, ottani megélhetés hiányában fel kellett kerekedni és megkeresni a munkaalkalmat az ipari-szolgáltató tevékenységhez; végül visszatérni. Ördögi kör: az alig-megélhetés a hagyományos vándorlásnak egy újfajta módját kényszerítette ki (vándorló háziipar: teknővájó, bádogos, vályogvető, kötélverő, kosárfonó seprűkötő). Akik ezen a körön belül nem találtak megélhetést, azok vagy a falusi társadalom perifériáján mindenestül cselédként tengethették életüket, vagy a nagyipar fejletlensége miatt a szakképzetlen munkaerő-kínálatot gyarapították.

Az állam a cigánykérdést kizárólag adminisztratív feladatként értelmezte. Részben a közigazgatási teendőkre koncentrált (nyilvántartások, toloncolás, koldulás, gyermekvédelem), részben pedig a deviáns magatartások kezelésére (büntetőjogi eszközökkel, a munkakerülőkre vonatkozó határozatlan tartamú szabadságvesztéssel, dologházzal). Ezért a cigányság megélhetési problémái, a szétesett közösségek értékvesztéséből adódó kulturális-morális gondok, a megmaradt közösségek egyre erősebb kohéziója okozta beilleszkedési akadályok, a társadalom margójára szorultak. A romák körében elmélyült a szegénység, az iskolázatlanság. Nem kedvezett a cigányság ügyének a felerősödő nacionalista politikai stílus sem. A

cigánysággal kapcsolatos előítéletek miatt születtek meg azok a szélsőséges elméletek is, amelyek már a századfordulón kiirtásra ítélték volna a hazai cigányságot.

Az előítéletesség fenntartásának amúgy erős politikai, gazdasági, társadalmi indíttatása is van. Eszerint politikai érdek, hogy az uralmon levő réteg fenntartsa egy bűnbakcsoportot, a gazdaság érdeke, hogy legyen egy korlátok nélkül, vagy legalább alig korlátozottan kizsákmányolható réteg, s végül a társadalomban a „személyiség-szükséglet” indokolja, hogy a lelegelesettebb „fehér ember” alatt mindig legyen valaki. Akinek nyomorára tekintve megnyugtathatja magát, hogy az övé annál egyelőre még magasabban áll. Ezen érdekek kielégítésére kiválóan alkalmas az értelmiség és politikai érdekképviselő hűján védekezésképtelen, antropológiai sajátosságai által pedig egyértelműen megjegyezhető, elkülöníthető cigányság.